

מאמרי אורח

זיכרון דיגיטלי בתמונות משפחתיות: היבטים גופניים ורגשיים (וכאלמנט ריפוי)

13/09/2025 | בחברת
האדם

דגנית הרטמן, בעלת תואר שני באנתרופולוגיה עם התמחות בתרבות דיגיטלית, כותבת לבחברת האדם על תמונות משפחתיות (בעיקר דיגיטליות) כמרחב זיכרון רגשי וגופני, המדגים כיצד דימויים מצולמים אינם רק תיעוד של עבר אלא גם כלי לעיבוד חוויות, לעיצוב זהות משפחתית ולריפוי אישי מול טראומות וזיכרונות

פתח דבר: "אני רואה, משמע אני קיימת": תמונות משפחתיות כזיכרון רגשי וגופני

"הפילוסוף הצרפתי בן המאה ה-17, רנה דקארט טען בזמנו "אני חושב, משמע אני קיים" זהו משפט פילוסופי המבטא את הרעיון, (קוגיטו אֶרְגוֹ סום, Cogito ergo sum: מלטינית) שאל מול החושים המתעתעים, החשיבה של האדם מעידה על קיומו.

אך מה לגבי, אני רואה משמע אני קיים?

בשנת 1973 אבי נקרא למלחמת יום כיפור. הייתי בת 5. עד אז, אבי היה גיבור-על עבורי, אך משהו השתנה באותה מלחמה ארוכה.

הוא חזר שקט, מרוחק, ועם השנים אובחן כמתמודד עם מאניה-דיפרסיה. במקום דמות אב חמה, קיבלנו אדם אחר – כואב, קורס. את הקשר איתי הוא ניהל בכתיבה. לא בדיבור.

בתוך כאוס כזה, כל ילד מוצא דרך לשרוד. אני מצאתי נחמה בתמונות. בילדותי, דפדפתי באלבומים של משפחתנו שוב ושוב, נצמדת לחיוכים, צבעים, רגעים שנראו רגילים, שמחים, "נורמליים". כאילו כל תמונה אמרה לי: אנחנו קיימים. הכול בסדר. גם כשלא היה.

בהמשך החיים, עם משפחתי שלי, המשכתי לצלם, לאסוף, לשמר. גם כשעברנו לתמונות דיגיטליות – לפוסטים, לסטוריו, לאלבומים מקוונים – התחושה נשארה: בתמונה אני מחייכת, הילד שלי שמח, האיש שלי צוחק. והלב נרגע. אז אם נראים מאושרים – אולי באמת זה נכון?

מבוא

תמונות משפחתיות דיגיטליות כמרחב זיכרון

תצלומים משפחתיים היו מאז ומתמיד כלי משמעותי לשימור זיכרון ולעיצוב זהות משפחתית. בעידן הדיגיטלי, התמונות הפכו לא רק למדיום של תיעוד, אלא גם למרחב שבו בניגוד לאלבומים (Van Dijk, 2008) נוצרים, משוחזרים ומתווכים רגשות וזיכרונות יבִיִּים Affect פיזיים המוגבלים למרחב הפרטי, תמונות דיגיטליות מתפקדות כאובייקטים הנמצאים בתנועה מתמדת – הן נשלחות, מועלות לרשתות החברתיות, זוכות לפרשנויות (Zhao & Lindley, 2014) שונות ונצרכות מחדש בהקשרים שונים.

היבטים אלו מעידים על כך שהזיכרון המצולם אינו רק עבר סטטי, אלא חוויה מתמשכת שממשיכה לעצב את האופן שבו אנו מבינים את עצמנו ואת גופנו בהווה. לדוגמה, חוקרים מצביעים על כך שהתמונות המשפחתיות הדיגיטליות הן חלק (Gillian Rose, 2010) כמו בלתי נפרד ממבנה הזהות והרגשות של הפרט, והן מעוררות תהליכים של הזדהות, כמיהה, עיבוד חוויות, ואף יצירת נרטיבים מחודשים של העצמי והמשפחה.

בתמונות משפחתיות דיגיטליות להבנת דינמיקות Affect-חשיבות מחקרית: חקר ה רגשיות וחברתיות

העניין המחקרי בתצלומים משפחתיים עבר שינויים מהותיים בעשורים האחרונים. בעוד כיום הן נתפסות גם, (Barthes, 1980) שבעבר התמונות נתפסו כעדות לזיכרון אשר מעצבים את התודעה הקולקטיבית והאישית (Affect objects) כאובייקטים רגשיים (Ahmed, 2014).

והזיכרון החזותי מצביע על כך שהתצלום אינו רק כלי לשימור Affect-המחקר בתחום ה העבר, אלא מנגנון המפעיל רגש, גוף וחוויה קיומית. באמצעות חקר תמונות משפחתיות דיגיטליות ניתן להבין כיצד תהליכים רגשיים באים לידי ביטוי במפגש עם דימויים ויזואליים, כיצד הם משפיעים על הגוף וכיצד הם מאפשרים התמודדות עם זיכרונות (Landsberg, 2004) טראומטיים.

מ-משמעות שאלת המחקר שלי, כיצד תמונות משפחתיות דיגיטליות מעצבות את הזיכרון ה יבבי ואת האופן שבו הגוף של אדם אהוב נזכר ומיוצג בקרב בני משפחתיות Affect?

יבבי Affect הקשר אישי וחברתי: היסטוריה משפחתית כמרחב לזיכרון

העניין האישי שלי בנושא צמח מתוך חוויות ילדותי, בהן התצלומים המשפחתיים שימשו עבורי כלי לניהול והתמודדות עם המציאות. מלחמת יום כיפור שינתה את דמותו של אבי בעיניי, ואת דמות המשפחה כולה. מאדם חזק ודומיננטי, אבי הפך לאדם מרוחק, הסובל מטראומה ממושכת. תמונותיו – הן אלו שקדמו למלחמה והן אלו שבאו לאחריה – אפשרו לי להבין את השינוי, אך גם לשמר את מי שהיה לפני כן.

בתהליך ההתבגרות שלי, התמונות המשפחתיות הפכו לא רק לחלון אל העבר, אלא לכלי לעיבוד ולבניית נרטיבים מחודשים. תחילה התמקדתי באלבומים פיזיים, ובהמשך התמונות הדיגיטליות המרושתות ברשתות החברתיות הפכו למקום של אישור קיומי: "אני בסדר", "המשפחה שלי קיימת", "אנחנו חיים למרות הכול".

מאמר זה בוחן כיצד תמונות משפחתיות ודיגיטליות משפיעות על הזיכרון הרגשי, הגוף והתפיסה העצמית, תוך התמקדות בשאלות: כיצד זיכרון דיגיטלי באמצעות תמונות משפחתיות מעצב את תפיסת הגוף ואת חוויית הזיכרון הרגשי בקרב בני משפחה?

יביות או כיצד הם מייצרים Affect כלומר, כיצד הדימויים הוויזואליים מעוררים תגובות נרטיבים מחודשים של זהות משפחתית?

וכיצד הגוף, כפי שהוא מיוצג בתמונות משפחתיות, מתפקד כאתר של זיכרון קולקטיבי? עבור בני המשפחה affect-1?

זיכרון דיגיטלי וזיכרון משפחתי

מציעה לראות, (2004) The Cultural Politics of Emotion שרה אחמד, בספרה ברגשות לא תכונה פנימית של אנשים, אלא תוצאה של יחסים בין גופים, זיכרונות וחפצים. רגשות, לטענתה, "נדבקים" בין אנשים, יוצרים חוויות משותפות, ומעצבים את הדרך שבה גופים פועלים ומתמקמים בעולם. כך, הזיכרון החזותי הופך ל"משטח רגשי" — מרחב שבו נפגשים רגש, גוף ותודעה.

רואה בצילום המשפחתי לא, (2010) Doing Family Photography גיליאן רוז, בספרה רק ייצוג, אלא פעולה חברתית שמעצבת זהות, זיכרון ויחסים. במקום להתמקד רק במה שרואים בתמונה, רוז מדגישה שהתצלומים הם חפצים חומריים שנעים בתוך רשת של רגשות, מוסדות ויחסי כוח. הם לא רק שומרים זיכרון — אלא גם יוצרים אותו.

כפי שכתבה:

"Photography is considered as a practice... photographs are material objects that move through a 'visual economy' of social relations and institutions." (Rose, 2010, p. 5)

ניקה דוגמא: בתמונה המצורפת, שצולמה בבית הבראה בחיפה לפני פציעתו של אבי במלחמת יום כיפור, ניתן לראות את אבי יושב על הדשא עם אחי הצעיר וילד נוסף שהכרנו במקרה, שלושתם עסוקים באיסוף אצטרובלים, משקף אווירה של שלוה ותמימות ילדותית.

תמונה זו מעוררת תחושות נוסטלגיות של משפחה וחופש, התורמים לתחושה נעימה ורגועה. – (affective surface) "אפשר לראות בתמונה זו את מה שאחמד מכנה "משטח רגשי מפגש בין גופים, אובייקטים וזיכרונות, היוצר חוויה רגשית משותפת, כאשר הגוף של אבי מיוצג כאן כחזק, בריא ופעיל, יושב בנוחות על הדשא ועוסק באיסוף האצטרובלים יחד עם הילדים, ייצוג שעומד בניגוד חד לייצוגים של הגוף שלו לאחר המלחמה. התמונה משקפת את התרבות של טיולים משפחתיים בטבע, נפוצה בישראל בשנות ה-70, והאיסוף של האצטרובלים מסמל את החיבור לטבע ולאדמה. מבחינתי התמונה מזכירה לי את אבי כדמות המזכיר לי את מי שהיה (תופס את תשומת הלב) punctum-חיובית, והחיוך שלו משמש כפעם, לפני השינוי.